

Analysis of the Impact of Marginalization Indicators on Urban Poverty: (Case Study: Marginal Settlements in Mashhad)

Hasan Aama Bandeh Gharaei¹

Assistant Professor, Department of Economics, Payame Noor University, Tehran, Iran

Javad Taherizadeh Anaripour

Assistant Professor, Department of Economics, Payame Noor University, Tehran, Iran

Ahmad Lotfi

Assistant Professor, Department of Economics, Payame Noor University, Tehran, Iran

Received: 20 November 2023 Revised: 2 December 2023 Accepted: 3 April 2024

Abstract

Today, urbanization is growing at a faster rate in developing countries than in developed nations. The rapid expansion of urban populations and extensive migration to cities, particularly in developing regions, presents myriads of challenges to urban planning and the provision of social welfare. Among these challenges, marginalization (informal settlements) has emerged as a major consequence of this accelerated growth, producing a multitude of economic and social problems that demand serious attention from authorities and policymakers. In Iran, following the 1979 Revolution and the subsequent eight-year Iran-Iraq war, structural changes in the country prompted unbridled urban sprawl and marginalization, which influenced the socioeconomic conditions of people in these informal settlements. This phenomenon has profoundly impacted the economy and social fabric of individuals residing in these areas. The objective of this research is to analyze the effect of informal settlement on urban poverty within the informal settlement of Mashhad. This is an applied study with a descriptive-analytical design and data are gathered through both library research and field surveys (questionnaires). The statistical population of this study comprises all citizens, of whom

1. Corresponding Author. Email: hasanaama@pnu.ac.ir

©2024 The author(s). This is an open access article under the CC BY license:

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

How to cite this article: Aama Bandeh Gharaei, H. , Taherizadeh Anaripour, J. and Lotfi, A. (2025). Analysis of the Impact of Marginalization Indicators on Urban Poverty: (Case Study: Marginal Settlements in Mashhad). Journal of Geography and Regional Development, 23(3), 27-56. Doi: 10.22067/jgrd.2024.84545.1333

a sample of $n=196$ was determined by Cochran's formula to fill out the questionnaires that were randomly distributed in the informal settlement of Mashhad. Descriptive and inferential statistics (correlation and multiple regression analysis), and the VIKOR method were used for data analysis. The results suggest that the economic indicator is among the most fundamental factors cited by residents of informal settlements. Furthermore, the findings exhibit a strong correlation between indicators of poverty and informal settlement. The intensity of this relationship varies across different indicators: economic (0.845), social (0.821), environmental (0.562), and physical/spatial (0.689). Additionally, the regression model fit shows that marginalization indicators explain 0.726 of the variance in the dependent variable (growing poverty) within the informal settlements of Mashhad.

Keywords: Informal Settlements, Urban Poverty, Economic, Social, and Physical Indicators, Prediction, Informal Settlement of Mashhad.

تحلیل تأثیرگذاری شاخص‌های حاشیه‌نشینی بر فقر شهری نمونه محلات حاشیه‌نشین شهر

مشهد

حسن اعمی بنده‌قرائی (استادیار، گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، نویسنده مسئول)

hasanaama@pnu.ac.ir

جواد طاهری‌زاده اناری‌پور (استادیار، گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران)

taherizadeh@pnu.ac.ir

احمد لطفی (استادیار، گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران)

lotfiahmad@pnu.ac.ir

چکیده

امروزه رشد شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، بیشتر از کشورهای توسعه‌یافته است. رشد گسترده جمعیت شهری و مهاجرت گسترده به شهرها، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، چالش‌های متعددی را برای برنامه‌ریزی شهری و تأمین رفاه اجتماعی ایجاد کرده است. در این میان، حاشیه‌نشینی به‌عنوان یکی از پیامدهای این رشد شتابان، با خود مشکلات اقتصادی و اجتماعی فراوانی را به همراه دارد که نیازمند توجه جدی مسئولان و سیاست‌گذاران است. در کشور ایران، پس از پیروزی انقلاب اسلامی و به دنبال آن، وقوع ۸ سال جنگ تحمیلی، تغییراتی در شرایط ساختاری کشور رخ داده است و همین امر سبب رشد بی‌رویه شهرها و حاشیه‌نشینی گردیده و اقتصاد و اجتماع افراد را در این مناطق تحت تأثیر خود قرار داده است. هدف از این پژوهش، تحلیل تأثیرگذاری شاخص‌های حاشیه‌نشینی بر فقر شهری در محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد است. نوع تحقیق کاربردی و روش مورد استفاده توصیفی-تحلیلی و برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل شهروندان است که براساس فرمول کوکران، ۱۹۶ پرسشنامه در محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد به صورت تصادفی پخش شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از آمارهای توصیفی و استنباطی (همبستگی

نشریه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال بیست و سوم، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۴، شماره پیاپی ۵۲، صص ۵۶-۲۷

تاریخ تصویب: ۱۴۰۳/۰۱/۱۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۹

و رگرسیون چند متغیره) و مدل وایکور استفاده شده است. نتایج بررسی روند یافته‌های توصیفی جامعه تحقیق نشان می‌دهد که شاخص اقتصادی از دلایل اساسی و بنیادی است که شهروندان حاشیه‌نشین به آن اذعان کردند. همچنین یافته‌های تحقیق نشان داد که همبستگی قوی بین شاخص‌های فقر و حاشیه‌نشینی وجود دارد، اما شدت ارتباط در بین ۴ شاخص اقتصادی با میزان (۰/۸۴۵)، اجتماعی با میزان (۰/۸۲۱)، زیست‌محیطی با میزان (۰/۵۶۲) و کالبدی با میزان (۰/۶۸۹) است. همچنین پیش‌بینی مدل برازش رگرسیونی نشان می‌دهد که شاخص‌های حاشیه‌نشینی ۰/۷۲۶ تأثیرگذاری بر متغیر وابسته (افزایش فقر) را در محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد تبیین می‌کند.

واژگان کلیدی: حاشیه‌نشینی، فقر شهری، شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی، پیش‌بینی، محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد.

۱. مقدمه

یکی از بزرگ‌ترین تحولات حاصل از روند انتقال جمعیتی، جابه‌جایی جمعیت جهان از مناطق روستایی به مناطق شهری است که زمینه را برای افزایش حاشیه‌نشینی فراهم کرده است (دایسون^۱، ۲۰۱۱). واقعیتی که به عنوان عامل اساسی رشد شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته مورد توجه قرار گرفته است (ربانی و همکاران، ۱۳۸۵: ۹۰). امروزه ۵۵ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کنند و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰، ۲/۵ میلیارد نفر دیگر به مناطق شهری افزوده خواهد شود (سازمان ملل متحد نیویورک^۲، ۲۰۱۹). لذا روند افزایش شهرنشینی و پیدایش مناطق کلان‌شهری در کشورهای جهان سوم با روند شهرنشینی در کشورهای جهان صنعتی غرب که از انقلاب صنعتی در کشورهای مذکور آغاز گردیده بسیار متفاوت است (ربانی و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۲۰). هجوم سیل‌آسای روستاییان به شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ در کشورهای

1. Dyson

2. United Nations New York

در حال توسعه با از هم پاشیده شدن نظام‌های سنتی تولید روستایی از یک سو و وجود فرصت‌های شغلی مناسب از سوی دیگر به وجود آمد (هائو و همکاران^۱، ۲۰۱۱: ۲۱۵؛ گیچوکی^۲، ۲۰۰۵: ۱۷). به عبارت دیگر، رشد سریع شهرنشینی و در نتیجه افزایش تصاعدی جمعیت شهری، با مشکلاتی نظیر افزایش و گسترش مناطق زاغه‌ای و سکونت‌گاه‌های حاشیه‌نشین با درصد بالای بیکاری، به وجود آمدن گروه‌های فقیر شهری و محرومیت از حداقل امکانات و خدمات شهری و در یک مفهوم کلی با فقر شهری همراه بوده است (بوطیب و سرگینی^۳، ۲۰۰۶: ۲۶). در این چارچوب، ساخت‌وسازهای غیرمجاز و ایجاد مناطق مسکونی حاشیه‌نشین که دیر یا زود ساکنان آن، سهم خود را از امکانات شهری طلب خواهند کرد، مسائلی برای مدیریت شهری و به‌ویژه شهرداری‌ها، ایجاد کرده است. در واقع، رشد بالای حاشیه‌نشینی، در چارچوب اقتصادهای راکد و برنامه‌ریزی و حاکمیت ضعیف شکل می‌گیرد و باعث افزایش فقر در بخش مسکن، انتقال و دسترسی به زیرساخت‌های اساسی و خدمات می‌شود (سینگ^۴، ۲۰۰۶).

در کشورهای در حال توسعه، ۸۸۱ میلیون نفر در سال ۲۰۱۴ در محله‌های فقیرنشین زندگی می‌کنند، در حالی که این رقم در سال ۲۰۰۰، ۷۹۲ میلیون نفر و در سال ۱۹۹۰، ۶۸۹ میلیون نفر بود. این رقم از سال ۲۰۰۰ تاکنون حدود ۹ میلیون نفر در سال رشد داشته است. به عنوان مثال، در جنوب صحرای آفریقا (SSA) اکثریت جمعیت شهری آن در محله‌های فقیرنشین زندگی می‌کنند. برآورد اخیر UN-Habitat این نسبت را ۵۶ درصد می‌داند. حدود ۲۰۱ میلیون نفر در جنوب صحرای آفریقا در سال ۲۰۱۴ در محله‌های فقیرنشین زندگی می‌کردند (امبرو^۵، ۲۰۱۶). همچنین در طول ۴۰ سال

-
1. Hao et al
 2. Gichuki
 3. Boutayeb & Serghini
 4. Singh
 5. Mberu

گذشته، مقدار قابل توجهی از مداخلات برای ارتقاء محله‌های فقیرنشین در آمریکای لاتین و منطقه کارائیب صورت گرفته است. با این حال، تعداد مطلق جمعیت ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی تا به امروز کاهش نیافته است. در مقابل، این جمعیت از ۱۰۶ به ۱۱۳ میلیون نفر از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ افزایش یافته است، با کاهش جزئی در سال ۲۰۱۴ به ۱۰۵ میلیون نفر. این احتمالاً با روند روبه‌افزایش جمعیت شهری جهان به رشد خود ادامه خواهد داد (پرز-کاساس و همکاران^۱، ۲۰۱۷: ۲). بنابراین در حال حاضر تقریباً از هر سه نفر ساکن شهری (بیش از ۹۰۰ میلیون نفر)، یک نفر در جنوب جهانی در «زاغه‌ها» زندگی می‌کند، یعنی سکونتگاه‌های غیررسمی با خانه‌های موقت، کمبود خدمات اولیه و تصدی ناامن زندگی می‌کنند (توروک و بورل‌سالادین^۲، ۲۰۱۸: ۷۶۷). حاشیه‌نشینی تحت تأثیر پارامترهایی بی‌سوادی، هویت قومی، فرهنگی و فقدان کنترل است که عوارض آن در قالب برخی از پیامدهای حاد مسائل شهری تجلی می‌یابد. محققین، علل حاشیه‌نشینی و به‌طور کلی مهاجرت را در چهارچوب الگوی رانش - کشش بررسی کرده و به توصیف عواملی نظیر فقر و نبود امکانات رفاهی - بهداشتی و از همه مهم‌تر کار و درآمد زیاده‌تر در شهر اشاره دارند (سلیمانی‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۴).

در ایران نیز، شهرنشینی بی‌رویه و شتابان زمینه‌های مسائل و معضلاتی را برای محیط‌های شهری ایجاد کرده است که این عامل به علت برون‌زا بودن آن، باعث مسائل مختلفی نظیر حاشیه‌نشینی در چهره خود شده است. این دوره که موسوم به شهرنشینی مشکل‌زاست از دهه ۱۳۴۰ آغاز شده است (سلیمانی‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۴). لذا وجود شاخص‌های مهمی مانند اقتصادی، اجتماعی، خدمات‌رسانی و پتانسیل وجود نابرابری در مناطق حاشیه‌نشین ما را بر آن داشت تا مناطق حاشیه کلان‌شهر مشهد را مورد بررسی قرار دهیم. یکی از شهرهایی که وضعیت حاشیه‌نشینی در آن بسیار

1. Pérez-Casas et al

2. Turok & Borel-Saladin

بالاست، شهر مشهد است. مشهد بزرگ‌ترین کلان‌شهر مذهبی جهان اسلام است و عنوان پایتخت معنوی ایران و دومین کلان‌شهر کشور را هم دارد. بررسی‌ها نشان داده است در مشهد به‌ازای هر سه نفر بیش از یک نفر حاشیه‌نشین وجود دارد. درواقع از جمعیت نزدیک به سه میلیون نفری این شهر حدود یک میلیون و دویست هزار نفر آن حاشیه‌نشین هستند. مقایسه حاشیه‌نشینی مشهد با کل ایران نشان می‌دهد متوسط حاشیه‌نشینی در کلان‌شهرها ۱۶ درصد جمعیت است، اما مشهد، ۳۰ درصد جمعیت حاشیه‌نشین دارد. بنابراین هدف از این تحقیق، تحلیل تأثیرگذاری شاخص‌های حاشیه‌نشین شهر مشهد است و به دنبال پاسخگویی به این سؤالات کلیدی است: ۱- کدام شاخص حاشیه‌نشینی بیشترین تأثیرگذاری بر فقر در شهر مشهد را به دنبال داشته است؟ ۲- آیا بین شاخص‌های حاشیه‌نشینی و افزایش فقر رابطه معنی‌داری وجود دارد؟

۲. پیشینه تحقیق

متون مرتبط با ارزیابی تأثیر مداخلات ارتقاء حاشیه‌نشینی نادر است. از این میان جیتمن و براکرز (۲۰۱۳) بیان می‌کنند که ارزیابی‌های پیش‌بینی‌کننده‌ای در مورد مداخلات زیرساختی بخش محله، مانند مسکن، تنظیم عنوان، جاده‌ها و موارد دیگر وجود دارد، اما شکافی در ادبیات مربوط به ارزیابی‌های دقیق تأثیر بر پروژه‌های بهسازی جامع زاغه‌ها وجود دارد. بنابراین در مناطق حاشیه‌ای با خشونت علیه کودکان و محروم ساختن آنها از غذا، لباس، سرپناه و محبت والدین تا مواردی که در آن کودکان از نظر جسمی توسط یک فرد بالغ مورد آزار و بدرفتاری قرار می‌گیرند و منجر به صدمه دیدن و گاهی مرگ آنان می‌شود (جونز و همکاران، ۲۰۱۲). رحیمی (۱۳۷۵) و رشیدی‌فر (۱۳۷۵) معتقدند که بیکاری و تحصیلات پایین پدر عوامل مؤثری بر فقر افراد هستند. پژوهش

1. Jaitman & Brakarz

2. Jones et al

محمدخانی (۱۳۸۷) نیز بالا بودن بعد خانوار، پایین بودن تحصیلات و بیکاری پدر و فقر اقتصادی را عامل‌های مؤثری بر حاشیه‌نشینی می‌داند.

شیعه و همکاران (۱۳۹۰)، در بررسی تجربی شهر کرج به این نتیجه رسیدند که ریشه شکل‌گیری سکونتگاه‌های حاشیه‌نشین به سال ۱۳۴۳ باز می‌گردد. اولین ساکنان این محلات به دنبال انجام اصلاحات ارضی و به علت وجود بسترهای مناسب طبیعی به آنجا آمده‌اند. بعد از انقلاب و به دنبال تشدید روند مهاجریپذیری اصلاحات ارضی و همچنین وجود مزیت‌های متعدد برای مهاجرین کم‌درآمد از قبیل ارزان بودن زمین، نزدیکی به شهر کرج و وجود جاده قزل‌حصار به‌عنوان محور اتصالی و عدم نظارت دقیق شهرداری بر ساخت‌وسازهای غیرمجاز، این محله مقصد بسیاری از مهاجرین گردیده است.

روستایی و همکاران (۱۳۹۴)، گزارش کردند که به‌طور معمول زندگی در زاغه‌های پرازدحام، فقدان زیرساخت، کیفیت پایین ابنیه، دسترسی محدود به خدمات، تصرف زمین‌های غیرقانونی از ویژگی‌های شهرهای حاشیه‌نشینی و افزایش فقر است. از دیگر مشخصه‌های فقیران حاشیه‌نشینی می‌توان به درآمدهای کم، کمبود بهداشت و بی‌سوادی، دسترسی به امکانات بهداشتی پایین اشاره کرد که از مسائل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ریشه گرفته است. ملک‌افضلی و همکاران (۱۳۹۷)، بیان کردند که شاخص‌هایی چون مهاجرت، فقر ساکنان، ناکارآمدی مدیریت شهری و شکاف عمیق بین سطح زندگی مسئله حاشیه‌نشینی را ایجاد و تشدید کرده است.

لاند و همکاران^۱ (۲۰۱۰) بیان کردند که ۷۹ درصد از مطالعات به رابطه مستقیم بین شاخص فقر و اختلالات روانی اشاره دارند. گرومر^۲ (۲۰۱۱) نشان داد که فقر بر سلامت روان در بین جمعیت

1. Lund et al

2. Groomer

۱۵ سال به بالا یکی از موارد رایج مناطق حاشیه‌نشن است. جانکوسکا و همکاران^۱ (۲۰۱۳) گزارش کردند که حاشیه‌نشینی با عوامل محیطی مانند، کیفیت مسکن، شرايطی شبیه‌زاغه و پوشش گیاهی ارتباط دارد. ازه و همکاران^۲ (۲۰۱۷) بیان کردند که ادبیات سلامت در زاغه‌ها در مقایسه با شهرها و فقر و سلامت خیلی اندک است. نتایج تحقیقات اتوی و لاگینا^۳ (۲۰۱۷) نشان داد که در خانواده‌هایی که با ناامنی غذایی بالاتر و یا متوسط مواجه هستند، در مقایسه با خانواده‌هایی که امنیت غذایی بیشتری دارند احتمال ابتلا به اختلالات روانی افزایش می‌یابد. پارتنر و سو (۲۰۱۸) نشان دادند که کودکان روستایی فقیرترین قشر و کودکان شهری بهترین وضعیت را دارند و کودکان حاشیه‌نشین در بین این دو قشر قرار دارند و کودکان حاشیه‌نشین، وضعیت بدتری نسبت به کودکان روستایی دارند. پرزکاساس^۴ (۲۰۱۷) به این نتیجه رسید که حاشیه‌نشینی تأثیر مثبتی در افزایش فقر دارد و می‌توان آن را اندازه‌گیری کرد. این محقق بیان کرد که درس‌های مهمی را در مورد کاهش کسری‌های کیفی در سطح مسکن و فقر ارائه کرد که می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا کسری‌های مسکن و زیرساخت‌ها را در آمریکای لاتین و کارائیب بازطراحی کرده و با دقت بیشتری بررسی کنند. توروک و بورل-سالادین^۵ (۲۰۱۸) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که نرخ اشتغال به مناطق شهری رسمی بسیار نزدیک‌تر از مناطق روستایی است، اما شرایط اشتغال به‌طور قابل توجهی بدتر است. سایر اشکال داده برای ارزیابی میزان و مقیاس زمانی پیشرفت اقتصادی برای خانوارها مورد نیاز است. رانی و همکاران^۶ (۲۰۱۸)، گزارش کردند که دختران نوجوان خانواده‌های ناامن نسبت به

1. Jankoska et al

2. Eze et al

3. Iron & Lagina

4. Pérez-Casas

5. Turok & Borel-Saladin

6. Rani

دخترانی که در خانواده‌های امن زندگی می‌کنند، بیشتر احتمال دارد که سطوح بالایی از اضطراب، افسردگی، از دست دادن کنترل رفتاری و پریشانی روانی داشته باشند. این مطالعه نشان می‌دهد که ناامنی غذایی به‌طور مستقل با مشکلات سلامت روان در دختران نوجوان مرتبط است. ناامنی غذایی در محله‌های فقیرنشین هند باید با برنامه‌های مداخله‌ای ویژه در سلامت عمومی که دسترسی به غذای کافی و ایمن و مغذی را فراهم می‌کند، برطرف شود.

۳. روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر ماهیت از نوع تحقیقات کمی و از لحاظ هدف، از نوع تحقیقات کاربردی و از لحاظ گردآوری داده‌ها جزء تحقیقات توصیفی و پیمایشی (میدانی) است، همچنین از نظر زمان، این تحقیق مقطعی بوده و داده‌ها در دوره زمانی ۱۳۹۷-۱۳۹۸ گردآوری شده‌اند. جامعه آماری شامل ۸ شهرک حاشیه‌نشینی مشهد است که براساس سرشماری مرکز آمار در سال ۱۴۰۰؛ بالغ بر ۳۹۸۷۱۱ نفر برآورد شده است. این جامعه آماری در برگیرنده نظرات (افراد ۱۵ سال به بالا) است و براساس فرمول کوکران ۱۹۶ نمونه مشخص شد و به‌صورت تصادفی بین جامعه آماری توزیع و پخش گردید.

جدول ۱- سهم پرسشنامه محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد

مأخذ: مرکز آمار بهداشت شهر مشهد، ۱۴۰۰

مجلات حاشیه‌نشین	جمعیت	سهم پرسشنامه
خواجه‌ربیع	۶۵۴۱۲	۳۲
قدس	۵۱۲۵۳	۲۵
شهرک نوید	۴۵۲۵۱	۲۲
شهرک حجت	۴۵۲۱۱	۲۲
شهرک آزادگان	۶۲۵۱۱	۳۱
شهرک شهید رجایی	۴۲۵۶۵	۲۱

محلات حاشیه‌نشین	جمعیت	سهم پرسشنامه
شهرک شهید بهشتی	۴۳۲۵۶	۲۱
کوی شیخ حسن	۴۳۲۵۲	۲۱
جمع	۳۹۸۷۱۱	۱۹۶

به‌منظور تعیین روایی پرسشنامه از روش اعتبار ظاهری استفاده شد و طبق نظر استادان و متخصصان پس از چند مرحله اصلاح و بازنگری به عمل آمد. برای تعیین پایایی پرسشنامه؛ پیش‌آزمون با ۲۵ پرسشنامه انجام شد و مقدار ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۵۵ به دست آمد که نشان از اعتبار پرسشنامه طراحی شده داشت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری توصیفی (فراوانی و نرمال بودن) و استنباطی (همبستگی و رگرسیون چندمتغیره) استفاده شد.

جدول ۲- شاخص‌های مورد استفاده در تحقیق

مأخذ: نگارندگان با استفاده از منابع قابل دسترس، ۱۴۰۲

متغیر	شاخص	گویه‌ها	منبع
متغیر مستقل (حاشیه‌نشینی)	اقتصادی	وجود فرصت‌های شغلی، تمایل به کسب درآمد و تمکن مالی بیشتر، تمایل به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری	امیری و همکاران، ۱۳۸۹؛ ربانی و همکاران، ۱۳۸۵
	اجتماعی	نزدیکی به اقوام و آشنایان، نزدیکی به محل کار، اختلافات و درگیری‌های قومی، ازدواج و تبعیت از خانواده؛ دسترسی به خدمات درمانی، دسترسی به خدمات رفاهی و آموزشی، وضعیت جرم و جنایت در محله، وقوع جنگ تحمیلی	ربانی و همکاران، ۱۳۸۳؛ روستایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ آنتوی-آگی و همکاران ^۱ ، ۲۰۲۰

منبع	گویه‌ها	شاخص	متغیر
ساعی‌فر (۱۳۹۴)، شعبیه و همکاران، ۱۳۹۰؛ ملک افضلی و همکاران، ۱۳۹۷	عوامل طبیعی سیل، زلزله، خشکسالی و ... نحوه دفع فاضلاب، نحوه جمع‌آوری زباله، مجاورت با مخاطراتی چون دکل برق فشارقوی، قرار گرفتن در مجاورت منابع آلودگی	زیست‌محیطی	
امیری و همکاران، ۱۳۸۹؛ ربانی و همکاران، ۱۳۸۵؛ داتو و باست ^۱ ، ۲۰۰۹ جیتمن و براکرز ^۲ ، ۲۰۱۳	بناها و ساختمان‌های نیمه‌تمام و رها شده، وجود معاير تاریک و پر پیچ‌وخم، وسعت مسکن، جنس مصالح ضعیف، تعداد اتاق در واحد، تعداد طبقات، ویژگی حقوقی تصرف زمین، برخورداری مناسب منزل از نور و رنگ، برخورداری از تهویه مناسب منزل، مجاورت محل زندگی با منابع آلودگی مانند محل دفن زباله	کالبدی	
ساعی‌فر (۱۳۹۴)، شعبیه و همکاران، ۱۳۹۰؛ ملک افضلی و همکاران، ۱۳۹۷؛ آگاروال و تانجا ^۳ ، ۲۰۰۵	افزایش زادوولد در خانواده، محرومیت از مواد خوراکی و تغذیه، نداشتن بیمه‌های درمانی، کمبود درآمد، بیکاری و مهاجرت، محرومیت از خدمات و امکانات، ضعف‌های زیرساختی، نداشتن آب آشامیدنی، مسکن نامناسب، ضعف دستری به خدمات آموزشی و بهداشتی، ضعف امکانات گرمایش و سرمایشی، محرومیت از جاروبرقی، فریزر، ماشین لباسشویی، کامپیوتر	فقر	متغیر وابسته

-
1. Jaitman and Brakarz
 2. Adato & Bassett
 3. Agarwal & Taneja

وایکور یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره کاربردی است که کارایی آن در حل مسائل گسسته است (اپرکوئیک و تزنگ^۱، ۲۰۰۴ : ۴۴۷). این روش براساس برنامه‌ریزی توافقی ارائه شده و در آن، راه‌حل توافقی تبیین‌کننده راه‌حلی می‌باشد که به راه‌حل ایده‌آل نزدیک بوده و در قالب توافق از طریق اعتبارات ویژه تصمیم‌گیرندگان ایجاد شده است (راوو^۲، ۲۰۰۸ : ۱۹۵۰). بنابراین، گزینه‌هایی که به راه‌حل ایده‌آل نزدیک‌ترند، نسبت به گزینه‌های دورتر از آن ارجحیت دارند. معمولاً ارزیابی معیارها با استفاده از چند تابع ارزیابی انجام می‌شود و سپس نتایج به ترتیب اولویت رتبه‌بندی می‌شوند. در این روش، تأکید بر رتبه‌بندی و انتخاب از مجموعه‌ای گزینه و تعیین راه‌حل‌های توافقی برای مسئله با معیارهای متضاد است (چن و وانگ^۳، ۲۰۰۹ : ۲۳۴). راه‌حل توافقی گزینه‌ای است که به ایده‌آل نزدیک‌تر باشد. شاخص ادغام به صورت معیار سنجش نزدیکی شناخته می‌شود. توسعه وایکور براساس رابطه^۱، به عنوان تابع تجمیع آغاز شد. در میان مدل از L_1, j به عنوان S_j و L_c, j به عنوان R_j برای فرمول کردن رتبه‌بندی استفاده می‌شود (راوو، ۲۰۰۸ : ۱۹۵۰).

$$f_i = f^* - f_i^c, i = 1, \dots, n \quad (1)$$

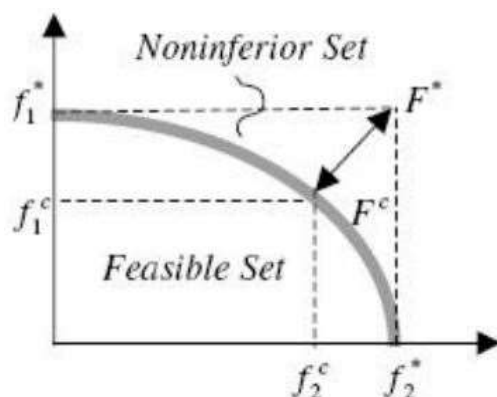
$$1 \leq p \leq \infty, j = 1, 2, \dots, J$$

سنجه $L_{p,j}$ توسط داکستاین و اپریکوئیک معرفی شده و نشان‌دهنده فاصله گزینه A_j با راه‌حل ایده‌آل است. راه‌حل جبرانی $F^c = (f_1^c, \dots, f_n^c)$ راه‌حل ممکن و نزدیک به f^* ایده‌آل است. از این رو، جبرانی بودن بدین معنا است که توافق با اعضای طرفین، که به صورت $f_i = f^* - f_i^c, i = 1, \dots, n$ ارائه می‌شود حاصل شده است (شکل ۱).

1. Aperkoik & Tzang

2. Rao

3. Chen & Wang

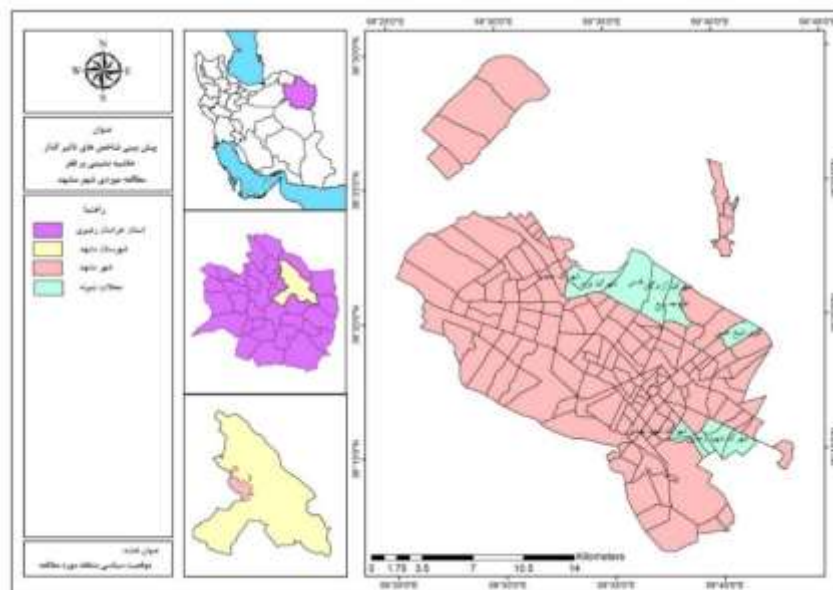
شکل ۱- راه حل توافقی و ایده آل.

مأخذ: اپرکوئیک و تزنگ، ۲۰۰۴ : ۴۴۸

این روش برای حل مسائل تصمیم گسسته بر مبنای انتخاب گزینه بهینه از میان گزینه‌های موجود براساس رتبه‌بندی است.

۴. منطقه مورد مطالعه

در شهر مشهد براساس آمار سال ۱۴۰۰ بیش از یک میلیون نفر از جمعیت بیش از سه میلیون نفری در سکونتگاه‌های غیررسمی سکونت دارند (۳۰ درصد) که جزء بزرگ‌ترین شهرهای دارای حاشیه‌نشین کشور محسوب می‌گردد. این تراکم جمعیتی در سایه غفلت و عدم توجه مسئولین شهری و ملی در سالیان گذشته، ضمن دامن زدن به فقر و محرومیت، موجب کمبود خدمات زیرساختی و عمرانی، مقاوم نبودن سازه‌ها، حضور اتباع بیگانه غیرمجاز، معضات اجتماعی و فرهنگی مانند، اعتیاد، طلاق، فساد و غیره شده است (شکل ۲).

شکل ۲- محدوده مورد مطالعه

مأخذ: سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۴۰۰

۵. مبانی نظری

امروزه توسعه شهرنشینی به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل اساسی کشورهای جهان شناخته شده است که می‌تواند فرصت‌ها و قوت‌هایی را به وجود آورد و هم‌زمان زندگی انسان را با مسائل جدید مواجه کند. براساس برآوردهای سازمان ملل متحد (۲۰۰۹)، شهرها کمتر از ۴٪ از سطح زمین را اشغال می‌کنند، اما هنوز بیش از نیمی از جمعیت جهان در این مناطق زندگی می‌کنند. مناطق شهری نزدیک به سه‌چهارم از منابع طبیعی جهان را مصرف می‌کنند و سه‌چهارم از آلودگی و زباله‌های جهان را تولید می‌کنند. شهرنشینی سریع یک چالش قریب‌الوقوع و ترسناک برای کسانی است که به رفاه انسان اهمیت می‌دهند. سازمان ملل متحد گزارش کرده است که تقریباً تمام جمعیت جهان و رشد

خالص اقتصادی طی ۳۰ سال آینده در شهرها رخ خواهد داد که منجر به دو برابر شدن جمعیت فعلی تا سال ۲۰۴۰ خواهد شد. جهت انجام این امر، زیرساخت‌های جدیدی برای حمایت از جمعیت شهری مورد نیاز است (راوالیون^۱، ۲۰۰۱؛ ردمن و نانسی^۲، ۲۰۰۵). در این چارچوب، ساخت‌وسازهای غیرمجاز و ایجاد مناطق مسکونی حاشیه‌نشین، پترلئونارد در کتاب «شخصیت و /ایدئولوژی» حاشیه‌نشینی اجتماعی را «ساکن بودن» تعریف می‌کند (یعنی خارج از جریان اصلی فعالیت تولیدی و یا فعالیت تولید اجتماعی). حاشیه‌نشینان شامل دو گروه هستند؛ گروه نسبتاً کمی از افراد که داوطلبانه در حاشیه اجتماع هستند، مانند (هنرمندان، فرقه‌های مذهبی) و گروه‌هایی که به‌طور غیرارادی از نظر اجتماعی در حاشیه به سر می‌برند. لئونارد این افراد را «حاشیه اجتماعی غیرارادی» توصیف می‌کند (پساچاروپولوس^۳، ۲۰۰۷). همچنین پارک معتقد است، حاشیه‌نشینی، بر اثر نتیجه عملکردهای اقتصادی و اجتماعی نابرابر به وجود آمده است. ارنست برگس^۴ و لوئیس ورث^۵ نیز اظهار می‌کنند که علت شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین، فقر اقتصادی و تمرکز گروه‌های فقیر در نواحی فاقد خدمات کافی است (راکودی^۶، ۲۰۰۵). دیوید هاروی نیز بیان می‌کند، که تنها با حذف سازوکارهای حاکم بر نظام کاربری زمین، می‌توان از تشکیل گتوهای فقر جلوگیری کرد (دیویس^۷، ۲۰۰۴).

درواقع، حاشیه‌نشینی مسئله‌ای نیست که تنها مختص کشورهای جهان سوم باشد؛ بلکه در کشورهای پیشرفته نیز می‌توان نمونه‌هایی از حاشیه‌نشینی، البته با اختلافاتی از نظر کمی و کیفی

-
1. Ravallion
 2. Redman & Nancy
 3. Psacharopoulos
 4. Ernest Burgess
 5. Lewis Worth
 6. Rakodi
 7. Davis

مشاهد کرد. مطالعاتی که در سطح جهان به عمل آمده، حاکی از آن است که درصد حاشیه‌نشینی به جمعیت شهرهای مهم دنیا از ۹ درصد در لیما تا ۶۵ درصد در ازبکستان متغیر است. به‌طور متوسط ۳۳ درصد جمعیت شهرهای بزرگ به‌صورت حاشیه‌نشینی زندگی می‌کنند. اما آمار بیان شده در مورد کشورهای درحال توسعه، نشان می‌دهد که این مسئله (حاشیه‌نشینی) به‌صورت حادث‌تری دامن‌گیر کشورهای درحال توسعه است. بنابراین براساس گزارش شهر جهانی^۱ در سال ۲۰۱۶ جمعیت اسکان حاشیه‌نشین در کشورهای درحال توسعه به‌تدریج از ۶۸۹ میلیون نفر به ۸۸۰ میلیون نفر در سال ۲۰۱۴ افزایش یافته است (زمان و همکاران، ۲۰۱۸: ۵۵). این سکونت‌گاه‌ها به دلیل ویژگی‌های مشترکی که دارند، اکثر مهاجران هستند و به دلیل فقر به شهر رانده می‌شوند و زندگی خود را در بدترین مناطق آغاز می‌کنند (نالاری^۲، ۲۰۱۵: ۷۳-۸۸).

در این راستا می‌توان گفت، برخلاف عقاید و اعتقادات رایج که سکونت‌گاه‌های غیررسمی را به‌عنوان محیط‌های مسکونی همگن در نظر می‌گیرند، گزارش‌ها حاکی از آن است که آن‌ها، یک محیط بسیار پویا و ناهمگن هستند؛ درحالی‌که جمعیت حاشیه‌نشین بسیار متحرک است. به‌طور تقریبی، نیمی از جمعیت ساکنین بیش از ۱۰ سال در سکونت‌گاه‌های حاشیه زندگی کرده‌اند. مناطق حاشیه شهرها به وسیله ویژگی‌هایی همچون، خدمات اجتماعی ضعیف، امکانات اولیه ضعیف، پیامدهای بهداشتی ضعیف، ناامنی در درآمد و معیشت ناپایدار مشخص می‌گردند (زولو و همکاران^۳، ۲۰۱۱: ۱۸۶). ازدحام جمعیت و نبود سیستم جمع‌آوری زباله و شبکه فاضلاب و هزینه‌هایی که دفع فاضلاب به همراه دارد موجب بروز آلودگی و بیماری‌های ناشی از آن می‌گردد. اکثر خانوارهای حاشیه‌نشین باید آب خود را از یک منبع آب تأمین نمایند و زباله‌های خود را در زهکشی‌های باز

1. World Town Report

2. Nallari

3. zulu et al

قرار دهند (برون و همکاران^۱، ۲۰۰۳: ۱۸)؛ مثلاً در سکونت‌گاه‌های غیررسمی برای تهیه آب آشامیدنی از طریق تانکرها تأمین می‌شود که هزینه آن ۵۰ برابر هزینه آب لوله‌کشی است که در مناطق اطراف آن وجود دارد (انتوی آگئی و همکاران^۲، ۲۰۲۰). همچنین ساکنین حاشیه‌نشین درآمد اندک دارند و کودکان دچار سوء تغذیه می‌شوند. به دلیل فقیرنشین بودن این مناطق و نبود حمایت‌های اجتماعی، امکان تشدید فقر اقتصادی فراهم می‌شود. تراکم جمعیت و نامناسب بودن مسکن، فقر مالی و فرهنگی، کمبود تأسیسات و تسهیلات شهری از جمله مشکلاتی است که ساکنین این مناطق با آن روبه‌رو هستند (ساعی فر، ۱۳۸۱: ۸۸). همه این نکات باعث شده است که کودکان مناطق حاشیه‌نشین اولین آسیب‌دیدگان این مناطق باشند که آنها را در معرض خطراتی چون سوء تغذیه و عدم لذت از زندگی قرار داده است. نبود درآمد کافی خانواده موجب شده که بسیاری از افراد این مناطق به شغل‌های کاذب روی بیاورند و در نتیجه سلامت آنها به خطر بیفتد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰). بررسی‌های در سایر نقاط دنیا نشان‌دهنده تأثیر حاشیه‌نشینی بر وضع فقر است. اغلب خانوارهای پرجمعیت از وضعیت اقتصادی، اجتماعی پایینی برخوردار هستند؛ حتی سرانه آنها در مورد هزینه خوراک، پوشاک و مراقبت‌های بهداشتی، تحصیلات و مسکن بسیار پایین است (آداتو و باست^۳، ۲۰۰۹).

۶. یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی نشان داد که از بین ۱۹۶ نفر نمونه، بیشترین پاسخگویان مرد با ۱۵۶ نفر که معادل ۷۸/۵۹ درصد و ۴۲ نفر یعنی ۲۰/۴۲ درصد زن بودند. از لحاظ ویژگی‌های سنی، ۳۸/۴ درصد سن آنها ۴۱ سال و بیشتر بودند. از لحاظ تحصیلات، گزینه دیپلم، با تعداد فراوانی ۱۶۶ نفر و ۴۴/۴

1. Burunn et al

2. Antwi-Agyei et al

3. Adato & Bassett

درصد بیشترین پاسخ را به خود اختصاص دادند. همچنین ۱۵۲ نفر پاسخ‌گویان متأهل بودند و از لحاظ شغلی، گزینه آزاد با فراوانی ۱۴۲ نفر و با میزان ۵۶/۵ درصد، بیشترین پاسخ‌ها و از ۱۶۲ نفر تعداد اعضای خانواده آنها بین ۴-۶ نفر بودند.

در رابطه با بررسی پیش‌بینی شاخص‌های تأثیرگذار حاشیه‌نشینی بر فقر، با توجه به نتایج مرور منابع و مطالعات میدانی (با استفاده از پرسشنامه) در محلات محدوده مورد مطالعه؛ لیستی از ۳۷ گویه در راستای سنجش آنها در قالب درونی و بیرونی مرتبط با محلات حاشیه‌نشین به شرح جدول (۳) استخراج گردید. برای سنجش میزان اهمیت هر کدام از عوامل فوق و تعیین میزان نقش هر یک از شاخص‌های تأثیرگذار از طیف لیکرت استفاده گردید. همانطور که جدول (۳) نشان می‌دهد؛ شاخص‌های فرصت‌های شغلی با ضریب تغییرات (۰/۰۴۴)، تمایل به کسب درآمد و تمکن مالی بیشتر با (۰/۲۳۶) و تمایل به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری با (۰/۳۰۵)، وقوع جنگ احتمالی با میزان (۰/۳۳۱) و دسترسی به خدمات درمانی با (۰/۳۳۲)، رتبه‌های اول را به خود اختصاص دادند. این شاخص‌ها نشان می‌دهد که اولین اهداف حاشیه‌نشینان ساکن شهر مشهد، ایجاد شرایط اقتصادی و اجتماعی بوده است و این امر باعث افزایش جمعیت در شهر مشهد شده است.

جدول ۳- میانگین توصیفی شاخص‌های تحقیق

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

شاخص	گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
اقتصادی	وجود فرصت‌های شغلی	۷۳/۱	۰/۸	۸/۷	۱۰/۶	۵/۷	۱/۰۳	۰/۲۰۹	۰/۰۴۴
	تمایل به کسب درآمد و تمکن مالی بیشتر	۱۸/۹	۳۷/۹	۲۶/۰	۱۴/۱	۳/۱	۱/۳۰	۰/۴۸۵	۰/۲۳۶
	تمایل به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری	۶/۶	۳۷/۲	۱۳/۷	۳۲/۳	۱۰/۲	۱/۳۱	۰/۵۵۳	۰/۳۰۵

شاخص	گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
اجتماعی و فرهنگی	نزدیکی به اقوام و آشنایان، نزدیکی به محل کار	۱۴/۱	۳۵/۹	۱۵/۶	۱۳/۳	۵/۲	۲/۵۲	۱/۱۳۰	۱/۲۷
	اختلافات و درگیریهای قومی	۱۹/۸	۲۳/۸	۳/۵۳	۰/۹	۲/۲	۱/۴۲	۰/۸۹۱	۰/۷۹۳
	ازدواج و تبعیت از خانواده	۵۶/۴	۲۹/۵	۱۰/۶	۳/۱	۰/۴	۱/۶۲	۰/۸۳۰	۰/۶۸۹
	دسترسی به خدمات درمانی	۰/۸	۷/۵	۳۷/۹	۲۳/۳	۲۳/۳	۲/۸۵	۱/۱۲	۱/۲۵
	دسترسی به خدمات رفاهی و آموزشی	۷/۰	۴۵/۴	۲۳/۸	۱۴/۱	۹/۴	۱/۲۵	۰/۵۶۷	۰/۳۲۲
	وضعیت جرم و جنایت در محله	۵۱/۵	۴۴/۱	۲/۲	۱/۳	۰/۹	۱/۵۶	۰/۶۹۱	۰/۴۷۸
	وقوع جنگ تحمیلی	۲۴/۲	۳۵/۲	۳۵/۷	۴/۸	۰	۱/۴۹	۰/۵۷۵	۰/۳۳۱
زیست محیطی	عوامل طبیعی سیل، زلزله، خشکسالی	۶۵/۲	۲/۲۱	۵/۱۲	۱۱/۸	۱۳/۸	۲/۳۰	۱/۱۷	۱/۳۷
	نحوه دفع فاضلاب	۶۳/۳	۷/۹	۱۷/۶	۵/۷	۴/۴	۱/۱۷۸	۱/۱۸	۱/۴۰
	نحوه جمع‌آوری زباله	۷۱/۷	۲۶/۵	۰/۴	۱/۳	۰	۱/۶۲	۱/۱۳	۱/۲۹
	مجاورت با مخاطراتی چون دکل برق فشارقوی	۳۰/۴	۳۲/۲	۲۰/۳	۱۱/۹	۵/۳	۱/۵۶	۰/۶۹۱	۰/۴۷۸
	قرار گرفتن در مجاورت منابع آلودگی	۳۴/۴	۲۳/۸	۳۹/۶	۲/۲	۰	۳/۰۲	۱/۱۷	۱/۳۷
کالبدی	بناها و ساختمانهای نیمه‌تمام و رها شده	۸۰/۰	۱۶/۹	۱/۳	۱/۸	۰	۲/۱۰	۰/۹۰۷	۰/۸۲۲
	وجود معابر تاریک و پریپیچ‌وخم	۱۵/۴	۲۷/۸	۹/۷	۲۸/۶	۱۸/۵	۳/۰۷	۱/۳۸	۱/۹۲
	نامناسب بود زیربنای مسکن	۱۲/۸	۳۶/۶	۸/۸	۲۹/۵	۱۱/۹	۲/۷۷	۱/۱۷	۱/۳۸
	جنس مصالح ضعیف	۵۴/۴	۴۳/۴	۱/۳	۰/۹	۰	۲/۹۳	۱/۳۲	۱/۷۶
	عدم رضایت از تعداد اتاق در واحد	۶۳/۴	۲۷/۸	۵/۳	۲/۶	۰/۹	۱/۵۰	۰/۷۸۹	۰/۶۲۳
	عدم رضایت از تعداد طبقات	۶۲/۱	۳۳/۹	۳/۱	۰/۹	۰	۲/۲۱	۰/۸۶۷	۰/۷۵۲

شاخص	گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
	داشتن ویژگی حقوقی تصرف زمین	۶۵/۸	۲۱/۹	۵/۶	۶/۲	۰/۴	۱/۴۳	۰/۶۰۱	۰/۳۶۱
	برخورداري منزل از نورگیری و رنگ مناسب	۵۸/۶	۱۰/۶	۱۱/۵	۱۵/۹	۳/۵	۱/۹۵	۱/۲۸	۱/۶۵
	برخورداري از تهویه مناسب منزل	۴۲/۳	۱۵/۷	۳۶/۶	۵/۱	۰/۲	۲/۴۴	۱/۰۴	۱/۰۹
	مجاورت محل زندگی با منابع آلودگی مانند محل دفن	۶۹/۵	۲۷/۸	۲/۲	۰/۴	۰	۱/۹۵	۰/۸۹۹	۰/۸۰۷
	افزایش زاد ولد در خانواده	۳/۱	۱۴/۳	۵۵/۹	۱۵/۴	۱۰/۵	۱/۳۴	۰/۵۷۰	۰/۳۲۵
فقر	محرومیت از مواد خوراکی و تغذیه	۱۱/۰	۵۹/۵	۱۹/۴	۹/۳	۰/۸	۲/۳۸	۱/۰۸	۱/۱۸
	نداشتن بیمه‌های درمانی	۵۱/۵	۴۵/۴	۱/۳	۱/۳	۰	۲/۳۰	۰/۵۸۷	۰/۷۳۵
	کمبود درآمد	۲۳/۳	۲۷/۳	۳۲/۶	۱۱/۵	۵/۳	۱/۵۳	۰/۶۱۹	۰/۳۸۳
	بیکاری و مهاجرت	۴۵/۴	۲۶/۴	۱۶/۷	۱۱/۰	۰/۴	۲/۴۸	۱/۱۲	۱/۲۶
	محرومیت از خدمات و امکانات،	۲۱/۶	۵۹/۰	۱۴/۱	۴/۸	۰/۴	۱/۹۵	۱/۰۵	۱/۱۰
	ضعف‌های زیرساختی	۱۱/۵	۳۷/۰	۱۸/۹	۲۷/۳	۵/۳	۲/۰۴	۰/۷۶۹	۰/۵۹۲
	نداشتن آب آشامیدنی	۲۱/۶	۳۲/۶	۴۰/۱	۱/۸	۴/۰	۲/۷۸	۱/۱۲	۱/۲۷
	مسکن نامناسب	۱۱/۰	۲۴/۸	۲۶/۴	۲۰/۷	۷/۰	۲/۳۴	۰/۹۶۶	۰/۹۳۳
	ضعف دسترسی به خدمات آموزشی و بهداشتی	۱۰/۶	۳۷/۰	۲۴/۲	۱۸/۹	۹/۳	۲/۷۸	۱/۱۱	۱/۲۳
	ضعف امکانات گرمایش و سرمایشی	۲۰/۷	۴۱/۹	۱۳/۷	۱۹/۸	۴/۰	۲/۴۴	۱/۱۴	۱/۳۰
	محرومیت از جاروبرقی، فریزر، ماشین لباسشویی، کامپیوتر	۱۷/۲	۳۷/۹	۴۱/۴	۲/۲	۱/۳	۲/۳۳	۰/۸۳۰	۰/۶۹۰

۶. ۱. بررسی نرمال بودن متغیرها

با توجه به این که متغیرهای تحقیق از ترکیب شاخص‌هایی در طیف لیکرت حاصل شده‌اند، مقیاس رتبه‌ای به مقیاس فاصله‌ای تغییر یافته است (اصغرپورماسوله، ۱۳۹۲: ۲۲). به منظور بررسی نرمال بودن توزیع صفات شاخص‌ها و متغیرها از خطای استاندارد ضرایب چولگی و کشیدگی استفاده شد. بدین صورت که اگر مقدار این خطا کوچک‌تر از ۲- و یا بزرگ‌تر از ۲+ باشد، در آن صورت فرض نرمال بودن توزیع رد می‌شود (حبیب‌پور و صفری، ۱۳۸۸: ۱۹۰-۱۹۱). همچنین چنانچه ضرایب چولگی و کشیدگی بین ۱.۵- و ۱.۵+ باشد توزیع شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق نرمال است (جدول ۴). بنابراین با توجه به نرمال بودن داده‌ها از آزمون‌های همبستگی و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است.

جدول ۴- نتایج آزمون نرمال بودن

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

گروه	نوع	ابعاد	کشیدگی		چولگی		نتیجه آزمون
			ضریب	خطا	ضریب	خطا	
شهروندان	مستقل	اقتصادی	۱/۳۳۵	۰/۱۶۲	۰/۴۶۲	۰/۳۲۲	نرمال است
		اجتماعی	۰/۹۴۱	۰/۱۶۲	-۰/۳۵۸	۰/۳۲۲	نرمال است
		زیست محیطی	۰/۵۱۳	۰/۱۶۲	۱/۳۳۸	۰/۳۲۲	نرمال است
		کالبدی	۱/۲۵۹	۰/۱۶۲	۰/۵۷۸	۰/۳۲۲	نرمال است
	وابسته	فقر	۰/۱۳۳	۰/۱۶۲	-۰/۲۴۲	۰/۳۲۲	نرمال است

در ادامه تحقیق جهت بررسی رابطه میان فقر و شاخص‌های حاشیه‌نشینی (اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی) از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد. برای معنادار بودن رابطه بین متغیرها از طریق ضریب همبستگی پیرسون، اگر سطح معناداری آزمون (sig) کمتر از ۵ درصد باشد، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان رابطه دو متغیر را ثابت نمود. نتایج این آزمون نشان داد که همبستگی

قوی بین شاخص‌های فقر و حاشیه‌نشینی وجود دارد، اما شدت ارتباط در بین ۴ شاخص اقتصادی با میزان (۰/۸۴۵)، اجتماعی با میزان (۰/۸۲۱)، زیست‌محیطی با میزان (۰/۵۶۲) و کالبدی با میزان (۰/۶۸۹) بوده است. پس می‌توان بیان کرد که بین شاخص‌های حاشیه‌نشینی و افزایش فقر در شهر مورد مطالعه رابطه قوی داشته است. بنابراین در کل می‌توان بیان کرد که بین شاخص‌های اقتصادی با فقر در سطح ۰.۰۵ درصد آلفا رابطه مثبتی وجود دارد (جدول ۵).

جدول ۵- ضرایب همبستگی بین فقر و حاشیه‌نشینی از (دیدگاه شهروندان)

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

مجموع	پیرسون	فقر	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی	کالبدی
فقر	ضریب همبستگی	۱	۰/۸۴۵	۰/۸۲۱	۰/۵۶۲	۰/۶۸۹
	سطح معناداری	-	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

همچنین جهت پیش‌بینی شاخص‌های تأثیرگذاری حاشیه‌نشینی بر فقر از رگرسیون چندمتغیره استفاده گردید که شاخص‌های فقر به‌عنوان متغیر وابسته و از شاخص‌های مربوط به حاشیه‌نشینی (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی) به‌عنوان متغیر مستقل برای ترسیم مدل رگرسیون چندمتغیره استفاده شد. پیش‌بینی مدل برازش رگرسیونی نشان می‌دهد که شاخص‌های حاشیه‌نشینی ۰/۷۲۶ رابطه بین متغیرها مستقل و وابسته را در شهر مورد مطالعه را تبیین می‌کند (جدول ۶). نکته قابل توجه این است که مدل رگرسیون رابطه بین اثرات شاخص‌های حاشیه‌نشینی بر فقر را نشان می‌دهد؛ به‌طوری که در شاخص اقتصادی حاشیه‌نشینی اثرات مستقیمی بر کمبود درآمد، بیکاری و مهاجرت داشته است، همچنین در شاخص اجتماعی، زمینه محرومیت از مواد خوراکی و تغذیه، نداشتن بیمه‌های درمانی و ضعف‌های آموزشی و بهداشتی داشته است. در شاخص کالبدی، زمینه

محرومیت از خدمات و امکانات رفاهی، مسکن نامناسب و ضعف‌های زیرساختی را به دنبال داشته است.

جدول ۶- تحلیل رگرسیون پیش‌بینی شاخص‌های تأثیرگذار حاشیه‌نشینی بر فقر

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

اشتباه معیار	ضریب تعیین تصحیح شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی چندگانه
۰/۲۳۰۹۶	۰/۵۱۹	۰/۵۲۸	۰/۷۲۶

همچنین با استفاده از مدل رگرسیونی چندگانه، پیش‌بینی تأثیرگذاری شاخص‌های حاشیه‌نشینی بر فقر در شهر مورد مطالعه مشخص گردید. نتایج حاصل نشان می‌دهد که رابطه بین شاخص‌های حاشیه‌نشینی و افزایش فقر کاملاً معنادار است (جدول ۷).

جدول ۷- تحلیل رگرسیون مبتنی بر وجود رابطه خطی بین اثرگذاری شاخص‌های حاشیه‌نشینی بر فقر

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

مؤلفه‌ها	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره آزمون f	سطح معناداری
اثر رگرسیونی	۱۳/۲۳۲	۴	۳/۳۰۸	۶۲/۰۱۱	۰/۰۰۰
باقیمانده	۱۱/۸۴۲	۱۹۱	۰/۰۵۳		
کل	۲۵/۰۷۴	۱۹۵			

با نگاهی به مقادیر R^2 روشن است که یک واحد تغییر در انحراف معیار شاخص‌های حاشیه‌نشینی (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی)، به ترتیب به اندازه ۰/۵۹۶، ۰/۵۴۱۶، ۰/۴۱۸، ۰/۵۴۲ واحد در افزایش فقر در سطح محلات شهری مورد مطالعه نقش داشته است که بیشترین تأثیر مربوط به شاخص اقتصادی موجود و کمترین تأثیر مربوط به شاخص‌های زیست‌محیطی بوده است (جدول ۸).

جدول ۸- ضرایب شدت روابط میان شاخص‌های تأثیرگذاری حاشیه‌نشینی و فقر

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

نام متغیر	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد شده	T	سطح معناداری
	B	خطای B	β		
عرض از مبدا	۰/۹۰۲	۰/۱۱۱		۸/۱۵۵	۰/۰۰۰
اقتصادی	۰/۱۶۳	۰/۰۱۷	۰/۵۹۶	۸/۴۴۳	۰/۰۰۰
اجتماعی	۰/۱۴۲	۰/۰۱۷	۰/۵۴۱	۹/۴۲۲	۰/۰۰۰
زیست محیطی	۰/۱۶۴	۰/۰۳۵	۰/۴۱۸	۴/۷۰۲	۰/۰۰۰
کالبدی	۰/۱۶۶	۰/۰۲۳	۰/۵۴۲	۷/۳۵۸	۰/۰۰۰

به‌منظور استفاده از تکنیک ویکور برای سنجش تفاوت شهرک‌های حاشیه‌نشین نمونه از نظر میزان اهمیت شاخص‌های پنج‌گانه، ابتدا از داده‌های پرسشنامه‌ای میانگین گرفته شده و در ماتریس اولیه ارائه شده است. جدول (۹) نشانگر شاخص‌های به‌کار رفته و تعداد آن‌ها در شهرک‌های مورد مطالعه است.

جدول ۹. ماتریس میانگین پرسشنامه روستاها

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

محلات	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی	کالبدی	فقر
خواجه ربیع	۲/۳۷	۳/۱۱	۲/۲۶	۲/۰۴	۳/۰۶
قدس	۱/۹۰	۲/۹۱	۲/۲۱	۲/۲۹	۲/۷۰
شهرک نوید	۲/۳۶	۲/۷۴	۲/۲۷	۲/۰۶	۲/۹۷
شهرک حجت	۲/۳۱	۲/۴۴	۲/۱۹	۲/۶۴	۲/۷۰
شهرک آزادگان	۲/۰۷	۲/۶۱	۲/۳۲	۲/۳۳	۲/۹۲
شهرک شهید رجایی	۲/۱۲	۲/۴۱	۲/۲۴	۲/۳۶	۲/۱۰
شهرک شهید بهشتی	۲/۱۱	۲/۴۶	۲/۱۹	۲/۰۶	۲/۶۹
کوی شیخ حسن	۲/۶۱	۲/۵۹	۲/۳۷	۲/۲۶	۳/۲۱

برای اولویت‌بندی شهرک‌های حاشیه‌نشین پیشنهادی در شهر مشهد و برای تعیین وزن هر یک از معیارها در ابتدا پرسشنامه‌ای تدوین شد و از ۱۰ نفر متخصص حاشیه‌نشینی درباره اهمیت شاخص‌های حاشیه‌نشینی (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، کالبدی و فقر) نظرخواهی شد و در نهایت میزان اهمیت آنها در قالب وزن متغیرها مشخص گردید؛ به‌طوری که برای مشخص کردن وزن، ابتدا تعداد گویه با هم جمع و سپس میانگین گرفته شده است و در نهایت در هم ضرب شده‌اند.

$$\text{تابع توان رتبه‌ای} \quad (n - r_i + 1)^2$$

جدول ۱۰- ضریب وزن شاخص‌ها

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

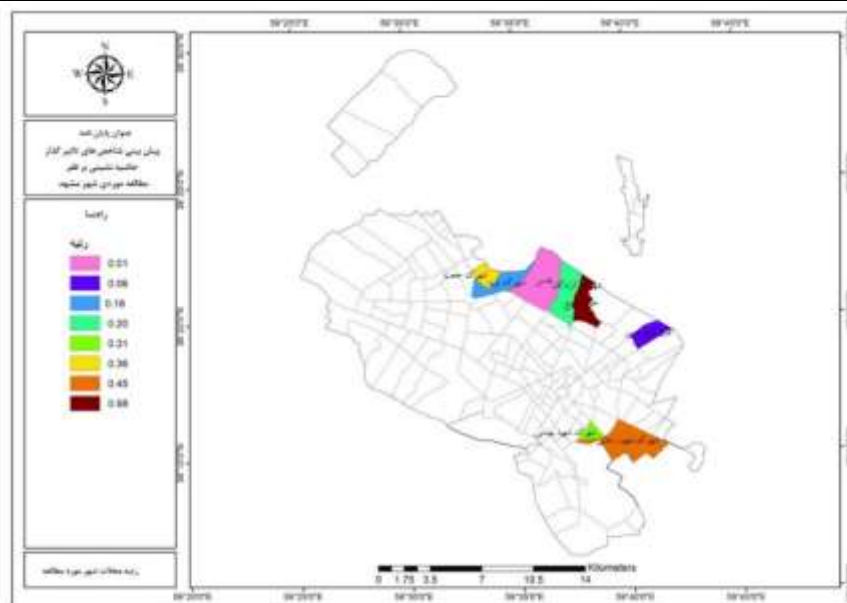
حاشیه‌نشینی	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی	کالبدی	فقر
وزن	۰/۲۶	۰/۲۱	۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۱۷

همان‌طوری که شکل (۲) نشان می‌دهد، تحلیل فضایی توزیع محلات حاشیه‌نشین در شهر مشهد در شاخص‌های (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، کالبدی و فقر) نشان‌دهنده تفاوت معنادار زیادی است؛ به‌طوری که شهرک قدس و کوی شیخ‌حسن با میزان (۰/۰۱) و (۰/۰۶) به‌دلیل ضعف‌های زیرساختی و خدماتی و اقتصادی بیشتری حاشیه‌نشینی و فقر را به خود اختصاص داده است.

جدول ۱۱-رتبه‌های نهایی شهرک‌های شهر مشهد براساس میزان حاشیه‌نشینی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

محلات	خواجه ربیع	قدس	شهرک نوید	شهرک حجت	شهرک آزادگان	شهرک شهید رجایی	شهرک شهید بهشتی	کوی شیخ حسن
رتبه								
Si	۰.۹۵۳	۰.۱۱۵۲	۰.۲۶۸	۰.۸۱۸	۰.۳۱۱	۰.۸۸۰	۰.۸۲۴	۰.۱۳۸
Ri	۰.۱۸۱	۰.۵۱۲	۰.۰۱۳	۰.۱۸۰	۰.۱۳۲	۰.۱۸۱	۰.۱۸۳	۰.۰۸۷
Qi	۰.۹۸	۰/۰۱	۰/۱۶	۰/۳۶	۰/۲۰	۰/۴۵	۰/۳۱	۰/۰۶
رتبه	۸	۱	۳	۶	۴	۷	۵	۲

شکل ۳- رتبه‌بندی محلات حاشیه‌نشینی شهر مشهد

مأخذ: سازمان نقشه برداری شهر مشهد، ۱۳۹۵

۷. نتیجه‌گیری

همان‌طوری که قبلاً در چهارچوب مبانی نظری بیان شد؛ بررسی ادبیات پژوهش نشان داد که هنوز مناطق حاشیه‌نشین شهری در کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعددی از قبیل آسیب‌پذیری و شکننده بودن اقتصادی، تغییرات فناورانه و بروز مسائلی از قبیل بیکاری، نابرابری درآمدی، نبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری، مهاجرت داخلی، کمبود مسکن قابل دسترس، فقر، جمعیت‌پذیری، سالخورده شدن افراد و نیروی کار، کاهش تحرک اقتصادی-اجتماعی، محرومیت از امکانات خدماتی و رفاهی، افزایش بیماریها، سوء تغذیه کودکان و آلودگی‌های زیست‌محیطی مواجه هستند. از سوی دیگر، قرن بیست و یکم را باید دهه طرح مباحث تجدید ساختار در نظام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در کلان‌شهرها در کشورهای در حال توسعه قلمداد کرد. این قرن تبیین‌گر سیاست‌گذاری و خط‌مشی‌های هر کشوری در جهت پایه‌ریزی چارچوب‌های توسعه در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و حاشیه‌نشینی در محلات کلان‌شهرها به شمار می‌آید که از دهه‌های قبل در مناطق حاشیه‌نشین گسترش یافته و به شکل مال‌آوری برای مردم زاغه‌نشین نیز آشکار گردیده است و زمینه توجه به ارائه راهبردها و الگوهای جدید بهبود حاشیه‌نشینی را بیش‌ازپیش ضروری ساخته است. بنابراین تغییر و تحول در کلان‌شهرها، در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران به‌عنوان یکی از راهبردی کلیدی و مهم در بهبود محلات حاشیه‌نشین است. توجه و حمایت مناطق حاشیه‌نشین بر این نکته تأکید دارد که به‌منظور رفع نابرابری اجتماعی و فراهم کردن مسکن مناسب و شرایط اقتصادی، باید آن را به‌عنوان رویکرد جامع در نظر گرفت؛ زیرا به‌صورت کلی به مسئله نگاه می‌کند و تلاش می‌کند تا چهارچوب و ساختار تبیین مسائل حاشیه‌نشینی شهری و اجزا و عناصر آن را بیشتر مد نظر قرار دهد.

افزون براین، نتایج بررسی روند یافته‌های توصیفی جامعه تحقیق نشان می‌دهد که در شاخص اقتصادی (فرصت‌های شغلی، کسب درآمد، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری) از دلایل اساسی و بنیادی است که شهروندان حاشیه‌نشین به آن اذعان کردند. نتایج آزمون پیرسون نشان داد که همبستگی قوی بین شاخص‌های فقر و

حاشیه‌نشینی وجود دارد، اما شدت ارتباط در بین ۴ شاخص اقتصادی با میزان (۰/۸۴۵)، اجتماعی با میزان (۰/۸۲۱)، زیست‌محیطی با میزان (۰/۵۶۲) و کالبدی با میزان (۰/۶۸۹) است. پس می‌توان بیان کرد سؤالات مورد بررسی تأیید می‌شود. همچنین پیش‌بینی مدل برازش رگرسیونی نشان می‌دهد که شاخص‌های حاشیه‌نشینی ۰/۷۲۶ رابطه بین متغیرها مستقل و وابسته را در محلات حاشیه‌نشین شهر مورد مطالعه را تبیین می‌کند. با توجه به جمع‌بندی از یافته‌های تحقیق می‌توان در راستای اثرات حاشیه‌نشینی بر افزایش فقر پیشنهادهایی ارائه کرد که نیازمند توجه در برنامه‌ها و طرح‌های شهرسازی و توسعه استانی در سطح محلات حاشیه‌نشینی شهر مورد مطالعه است:

- ۱- افزایش سهم بودجه‌های عمرانی مسکن در محلات شهری مشهد و ایجاد اشتغال‌زایی
- ۲- تشویق و ترغیب بخش خصوصی از طریق اعمال سیاست‌های حمایتی نظیر معافیت‌های مالیاتی و عوارض در زمینه ایجاد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
- ۳- تأمین حداقل اشتغال در محلات حاشیه‌نشین توسط دولت و ایجاد فضایی جهت کسب‌وکارهای کوچک برای آنها
- ۴- دولت با خصوصی‌سازی و توسعه اشتغال ضمن جلوگیری از بسیاری از آثار سوء بیکاری در بلندمدت با کاهش متغیر حضور تعداد اعضای بیکار در یک خانواده حاشیه‌نشین را کاهش دهد.
- ۵- تغییر چهارچوب سازمانی و اصلاح قوانین دست‌وپاگیر با توجه به رعایت مقررات دولتی و نیازهای محلات حاشیه‌نشین
- ۴- تدوین و اجرای قوانین شفاف، جامع و معقول مسکن در راستای توسعه حاشیه‌نشینی و سلامت شهری
- ۵- فرهنگ‌سازی و آموزش مردم برای مشارکت در بافت‌های حاشیه‌نشین
- ۶- توسعه امکانات زیربنایی و زیرساختی (بهداشتی) محلات محروم متناسب با جمعیت آن مناطق مورد مطالعه
- ۷- آموزش مدیران و برنامه‌ریزان شهری به اهمیت و ضرورت توجه به اصول سیاست‌گذاری و برنامه‌های حاشیه‌نشینی شهری

۸- توجه و زمینه‌های ارتقای سلامت افراد مناطق حاشیه‌نشین (ناپایدار) را فراهم کنند و بدین ترتیب عدالت در سلامت از نظر دسترسی به خدمات، بهره‌مندی از خدمات ارائه شده و حفاظت مالی از آنان در بستر پوشش بیمه همگانی و بهبود کیفیت و کنترل قیمت خدمات سلامت مسیر شود.

کتابنامه

۱. ربانی، ر؛ وارثی، ح.ر؛ عربی، ف.ا؛ و حسینی، م. ر. (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مسئله حاشیه‌نشینی و پیامدهای اجتماعی آن در شهر اهواز. *مجله جغرافیا و توسعه*، ۴ (۷)، ۸۹-۱۱۴.
۲. ربانی، ر؛ کلانتری، ص؛ و باروی، ن. (۱۳۸۳). پدیده حاشیه‌نشینی و پیامدهای اجتماعی، فرهنگی آن (ارزنان و دارک اصفهان). *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، ۷ (۲)، ۱۱۹-۱۵۴.
۳. روستایی، ش؛ زادولی، ف؛ و زادولی‌خواجه، ش. (۱۳۹۴). تحلیل فضایی پراکنش فقر اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین، نمونه موردی: مناطق حاشیه‌نشین شمال شهر تبریز. *فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای*، ۱ (۱)، ۷۲-۹۸.
۴. ساعی‌فر؛ م. (۱۳۹۴). *بررسی روند و تغییرات جمعیت حاشیه‌نشینی در استان تهران از سال ۱۳۷۵-۱۳۹۰ (با استفاده از داده‌های آماری، سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
۵. سلیمانی‌مقدم، ه؛ پرنداور، س؛ و فرهادی، ج. (۱۳۹۸). نقش استراتژی توسعه شهری در جمعیت‌پذیری حاشیه شهر مشهد. *پژوهشنامه خراسان بزرگ*، ۳۴، ۳۳-۵۰.
۶. شیعیه، ا؛ حبیبی، ک؛ و کمالی‌نسب، ح. (۱۳۹۰). فرایند شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی نمونه موردی، محله سهرابیه کرج. *نشریه مسکن و محیط روستا*، ۳۰ (۱۳۳)، ۳۹-۴۸.
۷. صالحی‌امیری، س. ر؛ و خدایی، ز. (۱۳۸۹). ویژگی‌ها و پیامدهای اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشینی شهری. *مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱ (۳)، ۶۶-۸۰.

۸. ملک‌افضلی، ع.؛ کلانتری، م؛ و بهارستانی، ش. (۱۳۹۷). بررسی شاخصه‌های توسعه پایدار در محله‌های حاشیه‌نشین، مطالعه موردی: محله قلعه کامکار قم. *فصلنامه شهر پایدار*، ۱(۳)، ۸۱-۹۴.
9. Adato, M., & Bassett, L. (2009). Social protection to support vulnerable children and families: the potential of cash transfers to protect education, health and nutrition. *AIDS care*, 21(sup1), 60-75.
 10. Agarwal, S., & Taneja, S. (2005). Agarwal, S., & Taneja, S. (2005). All slums are not equal: child health conditions among the urban poor. *Indian Pediatrics*, 42(3), 233-244.
 11. Antwi-Agyei, P., Dwumfour-Asare, B., Amaning Adjei, K., Kweyu, R., & Simiyu, S. (2020). Understanding the barriers and opportunities for effective management of shared sanitation in low-income settlements—the case of Kumasi, Ghana. *International journal of environmental research and public health*, 17(12), 4528.
 12. Davis, M. (2004). “Planet of Slums” (Urban Involution and the Informal Proletariat), *New Left Review*, No. 26. pp5-34.
 13. Dyson, T. (2011). The role of the demographic transition in the process of urbanization. *Population and development review*, 37, 34-54.
 14. Gulis, G., Mulumba, J. A. A., Juma, O., & Kakosova, B. (2004). Health status of people of slums in Nairobi, Kenya. *Environmental research*, 96(2), 219-227.
 15. Hao, P., Sliuzas, R., & Geertman, S. (2011). The development and redevelopment of urban villages in Shenzhen. *Habitat International*, 35(2), 214-224.
 16. Izutsu, T., Tsutsumi, A., Islam, M. A., Matsuo, Y., Yamada, H. S., Kurita, H., &..... Wakai, S. (2005). Validity and reliability of the Bangla version of WHOQOL-BREF on an adolescent population in Bangladesh. *Quality of Life Research*, 14(7), 1783-1789.
 17. Jaitman, L., & Brakarz, J. (2013). Evaluation of Slums Upgrading Programs, Literature Review and Methodological Approaches. December 2020IOP Conference Series Materials Science and Engineering 974(1),012032.
 18. Jones, L., Bellis, M. A., Wood, S., Hughes, K., McCoy, E., Eckley, L., ... & Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 380(9845), 899-907.

19. Mberu, B. U., Haregu, T. N., Kyobutungi, C., & Ezech, A. C. (2016). Health and health-related indicators in slum, rural, and urban communities: a comparative analysis. *Global health action*, 9(1), 33163.
20. Nallari, A. (2015). "All we want are toilets inside our homes!" The critical role of sanitation in the lives of urban poor adolescent girls in Bengaluru, India. *Environment and Urbanization*, 27(1), 73-88.
21. Pérez-Casas, M. (2017). Impact Evaluation for Comprehensive Slum Upgrading Projects: Effects in Housing Deficits, Health, Poverty, Security and Life Quality in Nicaragua. Health, Poverty, Security and Life Quality in Nicaragua. *Elsevier BV*, 4, 1-25.
22. Rani, D., Singh, J. K., Acharya, D., Paudel, R., Lee, K., & Singh, S. P. (2018). Household food insecurity and mental health among teenage girls living in urban slums in Varanasi, India: a cross-sectional study. *International journal of environmental research and public health*, 15(8), 1585.
23. Riley, L. W., Ko, A. I., Unger, A., & Reis, M. G. (2007). Slum health: diseases of neglected populations. *BMC international health and human rights*, 7(1), 1-6.
24. Singh-Manoux, A., Martikainen, P., Ferrie, J., Zins, M., Marmot, M., & Goldberg, M. (2006). What does self-rated health measure? Results from the British Whitehall II and French Gazel cohort studies. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60, 364– 372.
25. Stren, R. (2014). Urban service delivery in Africa and the role of international assistance. *Development Policy Review* 32(S1): S19–S37.
26. Turok, I., & Borel-Saladin, J. (2018). The theory and reality of urban slums: Pathways-out-of-poverty or cul-de-sacs?. *Urban Studies*, 55(4), 767-789.
27. Unger, A., & Riley, L.W. (2007). Slum health: from understanding to action. *PLoS Med* 4(10), 1561-1566.
28. UN-Habitat. (2012). Prosperity of Cities: State of the World's Cities 2012/2013, *Nairobi: UNHabitat*. <https://unhabitat.org/prosperity-of-cities-state-of-the-worlds-cities-20122013>
29. Obeng-Odoom, F. (2016). The state of African cities 2014. *Journal of Asian and African studies*, 51(4), 389-397.
30. United Nations New York. (2019). *World Urbanization Prospects The 2018*. <https://population.un.org/wup/assets/WUP2018-Report.pdf>
31. United Nations. (2018). *World urbanization Prospects: The 2018 revision*.